

Veera Laine, tutkija

PYHÄ VENÄJÄ VAIKEUKSISSA

UKRAINASSA KIRKKOJEN VÄLILLE PUHJENNUT KRIISI VAIKUTTAA VENÄJÄÄN, UKRAINAAN JA KOKO ORTODOKSISEEN MAAILMAAN

Ukrainan poliittisen johdon aloittama hanke itsenäisen kansallisen ortodoksisen kirkon luomiseksi näyttää nyt toteutuvan. Venäjän ortodoksisen kirkon taloudellinen ja symbolinen asema ortodoksisessa maailmassa uhkaa heikentyä merkittävästi, mikä vaikuttaa koko Venäjän politiikkaan.

Ukrainan presidentti Petro Poroschenko lähestyi huhtikuussa 2018 Konstantinopolin patriarkkaa ja pyysi häntä myöntämään oikeuden perustaa maahan oma, autokefaalinen eli täysin itsenäinen ortodoksinen paikalliskirkko. Presidentin mukaan näin voitaisiin ”katkaista viimeinen solmu” joka sitoo Ukrainan imperiumiin, eli Venäjään. Aloite sinänsä ei ole uusi: Ukrainan presidentit ovat aiemminkin asettuneet tukemaan ajatusta itsenäisestä kirkosta. Koskaan ennen hanke ei ole kuitenkaan ollut näin lähellä toteutumistaan.

Suurin osa ukrainalaisista mieltää itsensä ortodokseiksi. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen maan kolmesta ortodoksisesta kirkosta suurin on ollut muodollisesti

autonominen, Moskovan patriarkaattiin kuuluva Ukrainan ortodoksinen kirkko. Vuonna 1992 tuosta kirkosta irtautui Kiovan patriarkaatti. Lisäksi maassa toimii pieni Ukrainan autokefaalinen ortodoksinen kirkko, joka perustettiin vuonna 1921 ja joka toimi ulkomailla 1930-luvulta 1990-luvun alkuun asti. Kolmesta ortodoksisesta kirkosta vain Moskovan patriarkaattilla on kirkollisen lain nojalla pitävä, kanoninen asema muun ortodoksisen maailman silmissä.

Kirkon kanoninen asema on syvästi uskoville tärkeä asia, sillä se on ainoa tae kirkon hengellisestä auktoriteetista. Kaikkien ukrainalaisten ortodoksien ei voida kuitenkaan olettaa automaattisesti tukevan paikalliskirkon perustamista,

sillä monet hankkeeseen liittyvät asiat ovat yhä epäselviä. Vielä ei tiedetä, miten uuden kirkon hallinto järjestettäisiin, tai kuka sitä johtaisi.

Itsenäisen paikalliskirkon perustamisesta päättää Konstantinopolin ekumeeninen patriarkka Bartholomeos I, jolla on perinteisesti korkein auktoriteettiasema ortodoksisessa maailmassa. Heinäkuussa hän antoi autokefaliaa puoltavan lausunnon, ja syyskuussa hän ilmoitti pian julkaisevansa lopullisen päätöksen. Vaikka Bartholomeos I on ottanut lausunnoissaan selvästi Ukrainan hanketta puoltavan kannan, Moskovan mielitekijä painaa vaakakupissa. Venäjän ortodoksisella kirkolla on noin sata miljoonaa jäsentä.

Venäjän ortodoksisen kirkon ja Konstantinopolin suhde on jo pitkään ollut koetuksella. Tämänhetkisessä kiistassa Venäjän ortodoksinen kirkko näkee autokefalian myöntämisen Ukrainalle omana oikeutenaan, sillä se laskee Ukrainan osaksi kanonista aluettaan. Venäjän ortodoksisen kirkon ja Konstantinopolin välille on puhjennut käytännössä avoin konflikti. Syyskuussa Venäjän ortodoksisen kirkon Pyhä synodi päätti, ettei Moskovan patriarkaatti enää lausu muistorukousta Konstantinopolin patriarkalle omista jumalanpalveluksissaan eikä osallistu sen isännöimiin kirkollisiin kokouksiin.

Ukrainassa sijaitsevien seurakuntien menettäminen olisi Moskovalle merkittävä taloudellinen menetys ja arvovaltatappio. Venäjän ortodoksinen kirkko on viime aikoina pyrkinyt kasvattamaan vaikutusvaltaansa ortodoksisessa maailmassa, mutta menetykset Ukrainassa saivat sen näyttämään huomattavasti nykyistä heikommalta. Ukrainan sodan alkamisen jälkeen Venäjän ortodoksisen kirkon edustajat ovat pyrkineet nimenomaan välttämään tällaisen tilanteen toteutumista asetelemalla sanansa varovasti konfliktia koskevissa lausunnoissaan. Kirkko ei ole kuitenkaan pystynyt estämään poliittisen konfliktin

laajenemista uskonnolliseksi, vaan on päinvastoin tullut vedetyksi mukaan poliittiseen selkkaukseen.

Venäjällä sekä ortodoksinen kirkko että maallinen valta ovat jo ainakin vuosikymmenen ajan tukeutuneet ajatukseen ”venäläisestä maailmasta”, jolla ne viittavat entisen Neuvostoliiton maiden ja erityisesti Venäjän, Valko-Venäjän ja Ukrainan väliseen yhtenäisyyteen. Käsitteen määritelmät vaihtelevat, mutta yleensä sillä viitataan kulttuurisen ”venäläisyyden” luomaan yhtenäisyyteen, joka ulottuu nykyisen Venäjän federaation rajoja laajemmalle.

Krimin valtaamisen jälkeen vuonna 2014 käsite on alkanut kuvata Venäjän aggressiivisia laajentumispyrkimyksiä lähialueillaan. Myös Venäjän ortodoksisen kirkon piirissä tunnustetaan käsitteeseen nykyisin yhdistyvät kielteiset mielikuvat. Ajatus yhtenäisestä ”venäläisestä maailmasta” on kirkon maailmankuvassa kuitenkin yksiselitteisesti tärkeämpi kuin kansallisen suvereniteetin käsite. Venäjän ortodoksisen kirkon käytössä venäläinen maailma rinnastuu historiallisen Pyhän Venäjän käsitteeseen, joka kuvaa jumalan luomaa kristittyjen sivilisaatiota.

Venäjän poliittinen johto on lainannut ortodoksisen kirkon uskonnollis-konservatiivista retoriikkaa

jo vuosien ajan. Samalla se on saanut ortodoksiselta kirkolta moraalista taustatukea. Tähän asti kirkon ja valtion suhde on hyödyttänyt molempia. Jos Venäjän ortodoksisen kirkon asema heikkenee Ukrainassa merkittävästi, myös kirkon poliittinen asema Venäjällä kärsii.

Bartholomeos I aikoo pian virallistaa päätöksensä. Venäjän ortodoksisen kirkon ja Konstantinopolin patriarkaatin väliset erimielisyydet ovat jo nyt tulehtuneet avoimeksi konfliktiksi. Lisäksi Venäjän ortodoksinen kirkko uhkaa menettää vaikutusvaltansa ”venäläisessä maailmassa”. Koska kirkon ja valtion suhde on ollut niin läheinen, Venäjän ortodoksisen kirkon arvovaltatappio Ukrainassa – ja koko ortodoksisessa maailmassa – vaikuttaa suoraan myös Venäjän politiikkaan. Se saattaa jopa johtaa ulkopoliittisen linjan tiukentumiseen.